

Enkhuizen, Waagstraat

Archeologisch onderzoek op het perceel Waagstraat 6
in de binnenstad van Enkhuizen

Enkhuizen, Waagstraat

Archeologisch onderzoek op het perceel Waagstraat 6 in de binnenstad van Enkhuizen

C.P. Schrickx

Colofon

West-Friese Archeologische Rapporten 41

Titel:	Enkhuizen, Waagstraat. Archeologisch onderzoek op het perceel Waagstraat 6 in de binnenstad van Enkhuizen
OM-nummer:	44052
Projectnummer:	329
Opdrachtgever:	Dhr. B. Imming, Hoogkarspel
Coördinaten:	148641.13 / 524205.75 148642.13 / 524193.77
Auteur:	C.P. Schrickx (archeoloog, Archeologie West-Friesland)
Redactie:	M.H. Bartels (senior-archeoloog, Archeologie West-Friesland)
Veldwerk:	C.P. Schrickx (archeoloog, Archeologie West-Friesland) Y. Meijer (archeoloog, Archeologie West-Friesland) C. Aay (veldtechnicus, Archeologie West-Friesland) A. Weel (Archeologie West-Friesland)
Determinatie vondsten:	C.P. Schrickx
Digitalisering tekeningen:	C.P. Schrickx
Fotografie objecten:	C.P. Schrickx

© Archeologie West-Friesland 2012

Niets van deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, film, fotokopie, digitaal of geautomatiseerd systeem zonder voorafgaande toestemming van de copyrighthouders en de auteurs.

De uitgever heeft de inhoud met de grootst mogelijke zorgvuldigheid samengesteld. Ondanks deze zorgvuldigheid kunnen gegevens zijn veranderd of onjuist zijn weergegeven.

Inhoudsopgave

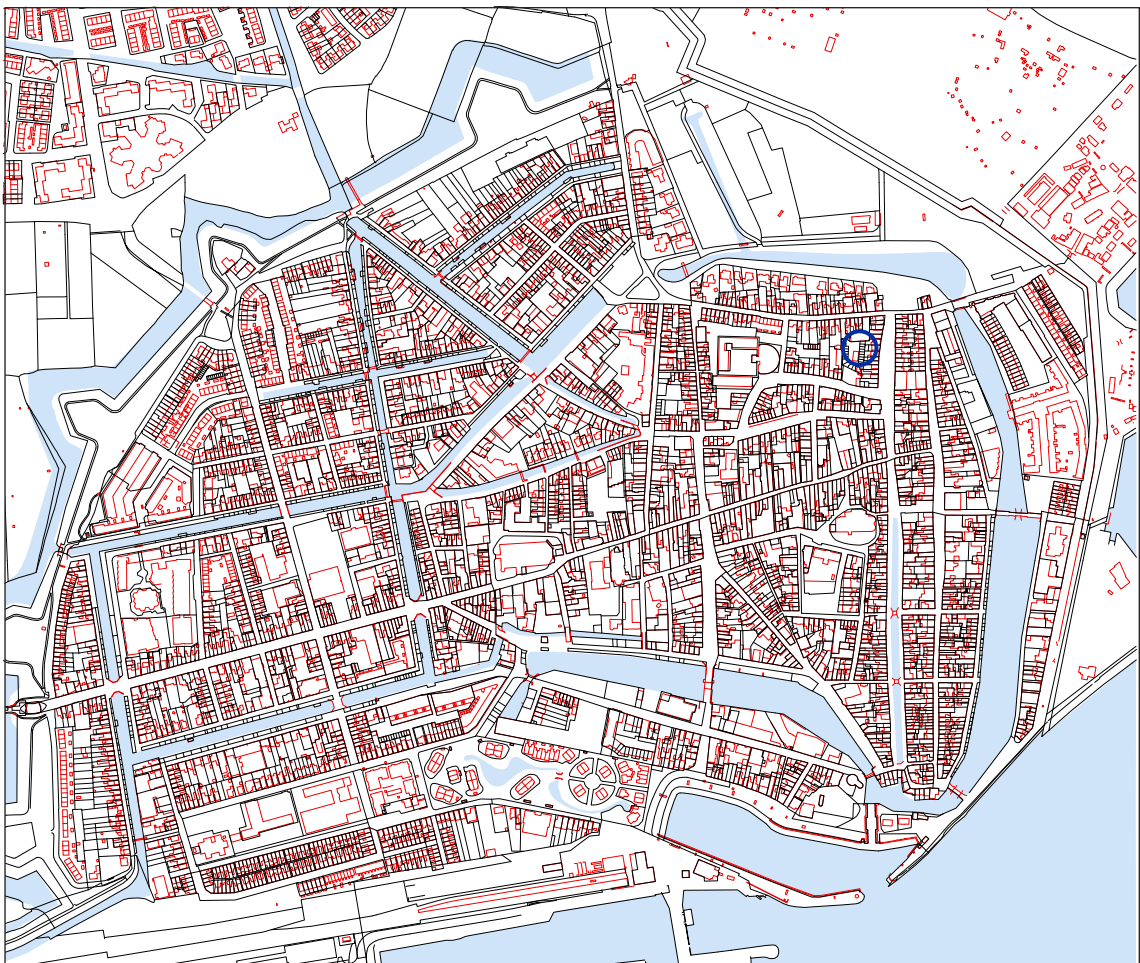
1 Inleiding		7
2 De onderzoekslocatie	<i>D.M. Duijn</i>	10
2.1 Fysisch-geografische achtergrond		10
2.2 Historische achtergrond		11
2.3 Historische ontwikkeling plangebied		13
2.3.1 De periode tot 1560		13
2.3.2 De periode 1560-1900		15
3 Opzet en doel van het onderzoek	<i>C.P. Schrickx</i>	19
3.1 Onderzoeksopdracht		19
3.2 Methode		20
4 De Resultaten	<i>C.P. Schrickx</i>	23
4.1 Inleiding		23
4.2 Fase 0 (voor 1500)		23
4.3 Fase 1 (1500-1550)		24
4.4 Fase 2 (1550-1650)		27
4.5 Fase 3 (1650-1800)		32
5 Beantwoording onderzoeksvragen	<i>C.P. Schrickx</i>	39
6 Literatuur		41
Bijlage 1 Determinatielijst keramiek		43
Bijlage 2 Determinatielijst bouwkeramiek		45
Bijlage 3 Determinatielijst metaal		46

1 Inleiding

Op 1 en 2 december 2010 is door Archeologie West-Friesland een kleinschalig archeologisch onderzoek uitgevoerd op het perceel Waagstraat 6 in Enkhuizen (afb. 1, 2 en 3). Het onderzoek vond plaats gedurende een periode van zeer strenge vorst en harde wind. De projectleiding was in handen van senior KNA-archeoloog drs. M.H. Bartels. Het veldteam bestond uit KNA-archeoloog drs. C.P. Schrickx, KNA-archeoloog drs. Y. Meijer, veldtechnicus C. Aay en archeologisch medewerker A. Weel. De uitwerking van het onderzoek is verricht door C.P. Schrickx.

De aanleiding voor het archeologisch onderzoek werd gevormd door de geplande herontwikkeling van Waagstraat 6 en 8, waarbij sloop en nieuwbouw op het perceel Waagstraat 6 zou plaatsvinden. Hiertoe is d.d. 31 maart 2010 in opdracht van Dhr. B. Imming door Archeologie West-Friesland een archeologisch bureauonderzoek (ABO) opgesteld.¹ Hierin is vastgesteld dat het plangebied een hoge archeologische waarde heeft en dat gezien de voorgenomen verstoring van het bodemarchief archeologisch vervolgonderzoek noodzakelijk is. Op 23 november 2010 is een Programma van Eisen (PvE) voor het archeologisch onderzoek opgesteld. Het onderzoek is conform dit PvE uitgevoerd.

Afb. 1 Het plangebied (blauwe cirkel) op de kadastrale kaart van de binnenstad van Enkhuizen (schaal 1:10.000).

¹ Duijn en Bartels, 2010.

In dit standaardrapport worden de resultaten van het archeologisch onderzoek op het perceel Waagstraat 6 in Enkhuizen (OM-nr 44052, project 329) weergegeven. De rapportage bestaat uit twee delen. In het eerste deel worden de fysisch-geografische achtergrond en de historische gegevens met betrekking tot het onderzoeksterrein en de directe omgeving uiteengezet. Hierbij zijn zoveel mogelijk beschikbare primaire en secundaire historische bronnen gebruikt. In het tweede deel worden de aangetroffen sporen en het verzamelde vondstmateriaal geanalyseerd.

De rapportage volgt de eisen die daaraan worden gesteld in de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA), versie 3.2, en het Kwaliteitshandboek Archeologie Hoorn, versie 2009.

Afb. 2 Het plangebied (in geel) op de kadastrale kaart. Schaal 1:2000.

Afb. 3 Waagstraat 6 (rechts) en Waagstraat 8 (links), met tussen beide panden een steeg.

Afb. 4 De Waagstraat gezien richting het oosten. De straat loopt omhoog in de richting van de oude Havendijk, nu Kaasmarkt.

2. De onderzoekslocatie

2.1 Fysisch-geografische achtergrond

De bodem van Enkhuizen behoort geografisch gezien tot de kustvlakte van Nederland en is gevormd tijdens het Holoceen (circa 9550 voor Chr. tot nu). Kenmerkend voor de kustvlakte zijn de afwisselende zeewater- en zoetwaterafzettingen. Deze afzettingen zijn ontstaan in een waddenmilieu, waarin zeewater via getijdengeulen het gebied in en uit stroomde. Zand werd hierbij in en rond de getijdengeulen afgezet, terwijl fijnere kleideeltjes verder weg van de geulen bezonken. Wanneer een getijdengeul verlandde en de invloed van de zee tijdelijk verdween, ontstond een zoetwatermilieu waarin veen werd gevormd. Door deze veranderende invloed van de zee bestaat de bodem in West-Friesland afwisselend uit lagen veen en klei (Wormer Laagpakket van de formatie van Naaldwijk). Tijdens het Subboreaal (3550 tot 1100 voor Chr.) had de zee door het breder worden van de strandwallengordel nauwelijks nog toegang tot de kustvlakte. Het milieu in dit gebied verzoette, waardoor een dik pakket veen kon worden gevormd (het Hollandveen Laagpakket). Door inklinking van de kleigronden tekenden de zandige getijdengeulen zich af als langgerekte ruggen in het landschap. De bewoning in West-Friesland in de Midden- en Late-Bronstijd (1500 tot 800 voor Chr.) concentreerde zich op de flanken van deze geulruggen.² Door toenemende vernatting werd West-Friesland rond 800 voor Chr. verlaten. Tot het ontstaan van de handelsplaats Medemblik omstreeks 700 na Chr. was het gebied vermoedelijk onbewoond.³

In de Middeleeuwen was West-Friesland bedekt met een dik veenpakket. Door het ontstaan van de Zuiderzee in de 11de en 12de eeuw werd de invloed van de zee aan de oostzijde van Noord-Holland aanzienlijk groter; de zee sloeg grote stukken land langs de kust weg en de Hollandse binnenmeren ontstonden. Het ontstaan van de Zuiderzee, gecombineerd met een gemiddelde stijging van de temperatuur, zorgde voor een natuurlijke ontwatering van het West-Friese veenpakket en gunstige condities voor ontginning. De eerste ontginningen in West-Friesland dateren uit de 8ste eeuw en vonden plaats rond Medemblik. Van de 10de tot en met de 12de eeuw werd het overige deel van West-Friesland ontgonnen. Het gebied werd geschikt gemaakt voor bewoning en landbouw door op systematische wijze sloten door het veen heen te graven, waardoor het veen ontwaterde. Door de ontwatering oxideerde het veen en klonk het veenpakket in, met een geleidelijke daling van het maaiveld als gevolg. Het land werd hierdoor kwetsbaar voor inbreuken van de zee en overstromingen.⁴ De bewoners van West-Friesland probeerden dit gevaar te verkleinen door dijken aan te leggen. Deze verschillende losse dijken werden met elkaar verbonden, waardoor West-Friesland vanaf circa 1250 werd beschermd door één lange dijk: de Westfriese Omringdijk. Deze dijk is in de eeuwen hierna nog diverse malen doorgebroken, waardoor land afsloeg en klei en zand werd afgezet. De loop van de Omringdijk is in de loop der eeuwen sterk gewijzigd. Door het verdwijnen van het voorland (het land dat voor de dijk lag) verzwakte de dijk, waardoor deze op een groot aantal plaatsen moest worden teruggelegd door middel van inlaagdijken. De huidige Omringdijk bevat hierdoor slechts in een aantal dijkvakken nog de originele 13de eeuwse kern.⁵ Het tracé van de Omringdijk loopt in Enkhuizen onder de Vissersdijk en Breedstraat.

Om het gebied binnen de Omringdijk droog te houden moest dagelijks water worden geloosd in

² Berendsen 2004, 260-263.

³ Besteman 1990, 107.

⁴ Besteman 1990, 93-96.

⁵ Boon 1991, 78-114.

zee. In eerste instantie gebeurde dit tijdens eb via spuisluizen in de dijk. Door de aanhoudende daling van het maaiveld was dit na verloop van tijd niet meer mogelijk. De introductie van de poldermolen in Holland in het begin van de 15de eeuw was een antwoord op dit probleem. De eerste poldermolens bij Enkhuizen stonden ten noorden van de stad, aan het einde van de Oude Gouw, en dateren uit omstreeks 1452.⁶

2.2 Historische achtergrond

Enkhuizen is gelegen in het oosten van West-Friesland, aan het oostelijke einde van de oost-west georiënteerde bewoningsas die door het midden van Drechterland loopt: de Streekweg. De aan deze weg gelegen dorpen bevonden zich oorspronkelijk noordelijker langs een oudere bewoningsas (de Kadijk). Deze as met de aanliggende dorpen is onder invloed van de vorderende veenontginningen verplaatst naar de locatie van de huidige Streekweg.⁷ In eerste instantie werd gedacht dat deze verplaatsing in de 13de eeuw had plaatsgevonden, maar archeologische vondsten uit Enkhuizen wijzen uit dat al in de 12de eeuw bewoning langs de Streekweg aanwezig was.

De stad Enkhuizen is ontstaan uit een samensmelting van twee dorpen: Enkhuizen en Gommerkerspel. De kern van Gommerkerspel lag waarschijnlijk bij de huidige Westerkerk. De locatie van het oude Enkhuizen moet gezocht worden in het huidige IJsselmeer. Het verdrongen vissersdorp is in het verleden vaak gesitueerd ten zuidoosten van de huidige stad.⁸ Meer waarschijnlijk is echter dat het dorp ook langs de Streekweg lag, die oorspronkelijk verder naar het oosten door zal hebben gelopen.

Door de aanleg van de Westfriese Omringdijk in de 13de eeuw kwam het oude Enkhuizen buitendijks te liggen. Ten gevolge van de stijgende zeespiegel en het afslaan van dit buitendijkse land is het dorp door zijn inwoners geleidelijk verplaatst naar het gebied binnen de Omringdijk. Als gevolg van deze verplaatsing kwam Enkhuizen tegen Gommerkerspel aan te liggen. In 1356 kregen de dorpen stadsrechten en werden zij door graaf Willem V onder de naam Enkhuizen officieel samengevoegd tot een juridische eenheid. In de tweede helft van de 14de eeuw kreeg Enkhuizen steeds meer een stedelijk karakter door de aanleg van havens en het oprichten van poorten en verdedigingswerken. Tevens vond de bouw van de eerste publieke gebouwen plaats, waaronder een stadhuis, gasthuis en waag.⁹

Pas na de St. Elizabethvloed van 1421 werd het buitendijks gelegen Enkhuizen definitief opgegeven. Op dat moment was alleen de kerk hier waarschijnlijk nog aanwezig. Deze kerk werd afgebroken en vanaf 1423 begonnen de Enkhuizenaren met de bouw van de huidige Zuiderkerk, gewijd aan St. Pancratius.¹⁰ Tegelijkertijd werd de Westerkerk, gewijd aan St. Gummarus, door de parochianen van Gommerkerspel vergroot. Tussen 1420 en 1457 werden vijf kloosters in Enkhuizen opgericht, namelijk vier vrouwenkloosters bij de Westerkerk en een mannenklooster bij de Zuiderkerk.¹¹ Onder druk van de gespannen politieke situatie door de Hoekse en Kabeljauwse twisten begon men in 1489 de hele stad met wallen te omgeven. De Westerkerk en omliggende kloosters kwamen hierbij binnen de stadsomwalling te liggen.¹²

6 Boon 1991, 100.

7 Besteman 1990, 111-112.

8 Bijvoorbeeld Willemsen 1988, 25; Jelgersma 1979; De Bruin 1997.

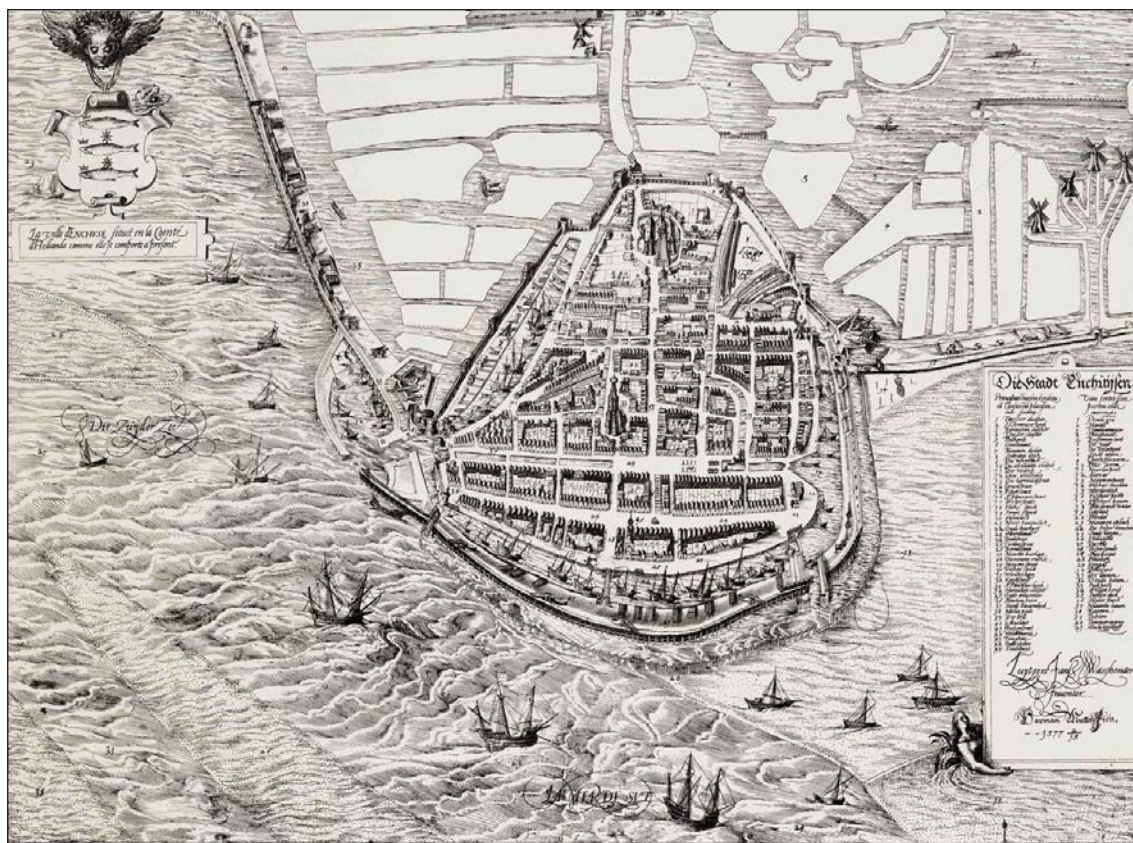
9 Willemsen 1988, 25-26.

10 Jelgersma 1979, 20-22.

11 De Boer 1988, 12-15.

12 De Vries 1987, 10

Onder invloed van de groeiende haringvisserij en handel steeg het bevolkingsaantal van Enkhuizen en verdichtte de bewoning in de 16de eeuw. De dichte bebouwing van houten huizen met rieten daken bracht echter het risico van grote stadsbranden met zich mee. Diverse voorschriften (keuren) van het stadsbestuur dwongen de inwoners van Enkhuizen om hun huizen in baksteen te bouwen. Hierdoor veranderde de middeleeuwse houten stad in de 16de eeuw in een stad van steen.¹³ Tevens werd de Oude Haven aan de zuidzijde van de stad uitgegraven. Deze haven werd beschermd door de in 1540 gebouwde Drommedaris. In 1560 werd het havenareaal van de stad opnieuw vergroot door de aanleg van de Vissers- en Oosterhaven.¹⁴ De kaart van Waeghenaer uit 1577 geeft een goed beeld van Enkhuizen in die tijd (afb. 5).

Afb. 5 Enkhuizen op de kaart van Wagenaar uit 1577. Het noorden is rechts.

Tussen 1590 en 1607 vond een grootschalige stadsuitbreiding plaats aan de west- en noordzijde van Enkhuizen (afb. 6). De stadsmuren en torens werden vervangen door moderne verdedigingswerken in de vorm van aarden wallen en bastions. Tevens werden tussen 1593 en 1619 nieuwe havens binnen de stad gegraven, namelijk de Nieuwe Haven, Oude Buishaven en Nieuwe Buishaven.¹⁵

Rond 1620 bereikte de economische bloei van Enkhuizen zijn piek. Op dat moment woonden ongeveer 22.000 mensen in de stad. De bloei was in de eerste plaats te danken aan de haringvisserij. Hiernaast speelden de handel en scheepvaart een grote rol, met name de Sontvaart (handel op het Oostzeegebied), kustvaart (handel op Frankrijk en landen langs de

¹³ Willemsen 1988, 27.

¹⁴ De Vries 1987, 12.

¹⁵ De Vries 1987, 13.

Afb. 6 Enkhuizen op de kaart van Blaeu uit 1649. Het noorden is boven.

Middellandse Zee) en handel met Azië door de VOC. Rond het midden van de 17de eeuw was de bloeiperiode voorbij en vond op zowel economisch als demografisch gebied verval plaats. De belangrijkste oorzaak hiervan waren de problemen binnen de haringindustrie. Veel andere industrieën in de stad, bijvoorbeeld de kuiperijen, touwslagerijen en zoutziederijen, waren in meer of mindere mate afhankelijk van de haringvisserij en zij werden meegezogen in de neerwaartse spiraal waarin de visserij zich bevond. Hiernaast verslechterde de positie van Enkhuizen als handelsstad, onder andere door stijgende concurrentie van Amsterdam en het buitenland. Het dieptepunt van de crisis werd bereikt rond 1850, toen Enkhuizen nog slechts circa 5000 inwoners telde. De leegloop had als gevolg dat veel huizen werden gesloopt en de stad een bijna landelijk karakter kreeg.¹⁶

2.3 Historische ontwikkeling plangebied

2.3.1 De periode tot 1560

De Waagstraat maakte oorspronkelijk onderdeel uit van een west-oost georiënteerde vaart ten noorden van en parallel aan de Streekweg, genaamd de Noorder- of Enkhuizer Vaart (afb. 7). Deze vaart is tijdens de ontginning van oostelijk West-Friesland in de 11de en 12de eeuw gegraven. In Enkhuizen is de vaart in de loop der tijd omgevormd tot gracht en onderdeel geworden van de stad. De vaart is nu nog te herkennen in de as Noorderboerenvaart, Driebanen, Wegje, Karnemelksluis en Waagstraat. Alleen in de Driebanen en Noorderboerenvaart is nog water aanwezig, in de andere straten is de vaart gedempt. Mogelijk is de vaart op een zeker moment versmald en gekanaliseerd.

¹⁶ Willemsen 1988, 157-161.

Tot in de 15de eeuw waren waarschijnlijk geen huizen aanwezig langs de vaart. De bewoning in Enkhuizen concentreerde zich in die tijd nog langs de dijken (Breedstraat, Vissersdijk, Havendijk, Westerstraat) en bij de haven aan de zuidzijde van de stad. Het gebied langs de vaart deed waarschijnlijk dienst als weide- en/of hooiland.

De Enkhuizer Vaart was een belangrijke waterweg: de boeren uit de Streek brachten via dit water met kleine boten hun handelswaar, vooral kaas, naar de markt in Enkhuizen. Tot het begin van de 15de eeuw was het niet mogelijk om met een boot vanuit het binnenwater van Enkhuizen (de sloten en vaarten binnen de Omringdijk) het water van de Havendijk (huidige as Noorderhavendijk, Kaasmarkt, Nieuwstraat en Zuiderhavendijk) te bereiken. Deze haven, gegraven in 1362, stond in verbinding met de Zuiderzee en het peil in deze haven was daarom niet gelijk aan dat van het binnenwater. In 1412 kwam hier verandering in. Tussen de huidige Waagstraat en de Havendijk werd een overtoom aangelegd, waarmee boten over land van het ene naar het andere water konden worden getrokken. Tegelijkertijd werden twee spuisluizen in de Havendijk aangelegd, namelijk op het einde van het huidige Verlaat en Kreupeltje.¹⁷

In de loop van de 15de eeuw, of mogelijk pas in de 16de eeuw, is ten zuiden van de vaart ter hoogte van de huidige Waagstraat een smalle straat aangelegd en zijn aan weerszijden van de vaart de eerste huizen gebouwd. Voorafgaand aan de bouw van de eerste huizen is het gebied

Afb. 7 De Enkhuizen Vaart, parallel aan en ten noorden van de Streekweg/Westerstraat, op de kaart van Van Deventer uit omstreeks 1560. Op de kaart is de middeleeuwse stadskern te zien. De ligging van het plangebied is aangegeven met een cirkel.

¹⁷ Brandt 1666, 15-16.

waarschijnlijk opgehoogd. Mogelijk is het terrein later nogmaals opgehoogd tot het huidige straatniveau.

Omstreeks 1544 werd een deel van het water in de Havendijk gedempt. De nieuwe straat kreeg toepasselijk de naam Nieuwstraat en zou dienst gaan doen als vismarkt. Overigens zou het stadsbestuur spijt krijgen van de demping “vermits de stank, die door het sluiten des waters wierdt veroorzaekt”.¹⁸ Met de demping verloor de overtoom in de Waagstraat zijn functie. Ter vervanging werd aan het einde van het huidige Verlaat een overtoom aangelegd.¹⁹ Omdat het water in de huidige Waagstraat nu dood liep, was ook deze gracht in zekere zin nutteloos geworden. De gracht werd echter niet direct gedempt. Brandt vermeldt in zijn kroniek uit 1666 dat in 1553 nog water in de Waagstraat aanwezig was: “Achter dese straet [de Peperstraat] liep het water noch te deser tijdt door de Waeg-straet, tot aen de Vischmarkt”.²⁰ Ongeveer zeven jaar later was de gracht wel gedempt, getuige de kaart van Jacob van Deventer uit omstreeks 1560. Waarschijnlijk hangt het dempen van de gracht samen met de bouw van de waag op de hoek van de Waagstraat en Nieuwstraat in 1557.²¹ De nieuwe waag verving de oude waag, die op de hoek van de Westerstraat en de Coomenstraat stond en dateerde uit 1394.²² De gedempte gracht droeg niet direct de naam Waagstraat, blijkens de kaart van Wagenaar uit 1577 waarop de straat als St. Pancrasstraat staat vermeld. De Waagstraat zou in de eeuwen hierna dienst doen als kaasmarkt.²³

2.3.2 De periode 1560-1900

Voor de periode na 1560 is het gebruik van het plangebied goed te volgen aan de hand van historische kaarten. De oudste kaart van Enkhuizen is gemaakt door Jacob van Deventer en dateert uit omstreeks 1560. De kaart is niet erg gedetailleerd, maar duidelijk zichtbaar is dat het bouwblok tussen de Waagstraat, Erwtenmarkt, Verlaat en Kaasmarkt volledig is bebouwd

Afb. 8 Het plangebied op de kaart van Van Deventer uit omstreeks 1560.

¹⁸ Brandt 1666, 69.

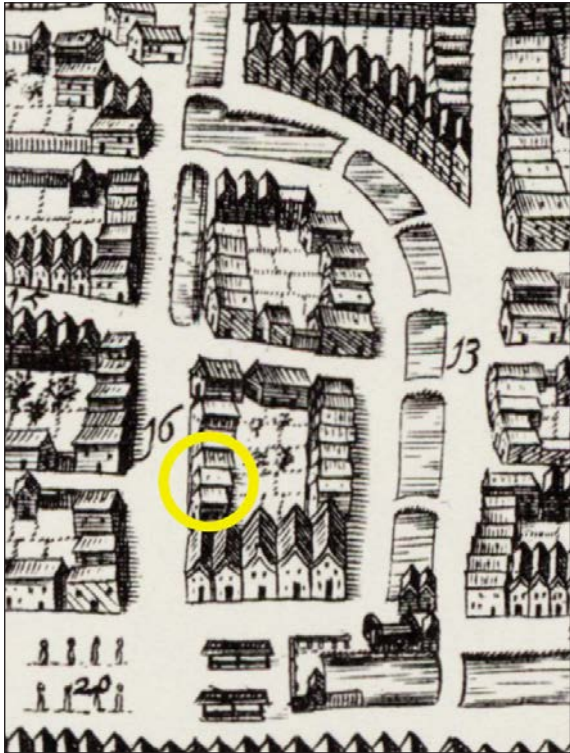
¹⁹ Het is niet bekend wanneer de schutsluis is aangelegd. Waarschijnlijk is dit vrij snel na het buiten gebruik raken van de overtoom gebeurd.

²⁰ Brandt 1666, 74.

²¹ Brandt 1666, 81.

²² De Coomenstraat lag in het verlengde van de Westerstraat, tussen de Havendijk en Breedstraat. Nu is de straat onderdeel van de Westerstraat.

²³ Zwart 1986, 73.

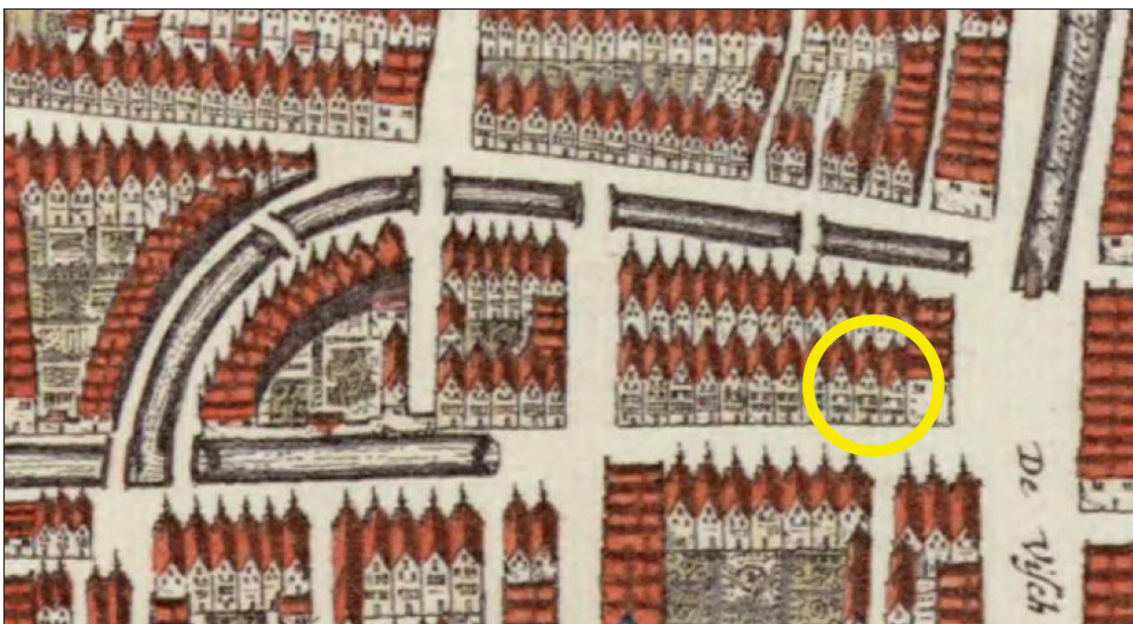
Afb. 9 Het plangebied op de kaart van Wagenaar uit 1577. Het noorden is rechts.

(afb. 8). Ook de Sleutelsteeg was in deze tijd al aanwezig.

Uit 1577 dateert de kaart van Luytgen Jansz Wagenaar. Deze kaart geeft een meer gedetailleerde weergave van de inrichting van de stad. Langs de noordzijde van de Waagstraat is aaneengesloten bebouwing weergegeven (afb. 9). Doordat de huizen in verhouding tot de straten en grachten te groot zijn getekend, komt het aantal huizen langs de Waagstraat niet overeen met de bebouwing zoals die aanwezig was: slechts zes huizen zijn getekend, terwijl dit ongeveer het dubbele zou moeten zijn.

Pas halverwege de 17de eeuw is opnieuw een betrouwbare kaart van Enkhuizen uitgegeven. De kaart maakte onderdeel uit van het kaartenboek 'Toonneel der Steden' uit 1649 van Joan Blaeu. Waarschijnlijk is de kaart echter al in de jaren 30 van de 17de

eeuw gemaakt.²⁴ Ook op deze kaart zijn niet het correct aantal huizen langs de noordzijde van de Waagstraat weergegeven, hoewel het er wel meer zijn dan op de kaart van Wagenaar (afb. 10). De kaart van Blaeu is gedurende de bloeiperiode van Enkhuizen gemaakt. Gezien het grote aantal inwoners die de stad in deze tijd bezat, is het niet verwonderlijk dat op de kaart langs de Waagstraat, maar ook in de omgeving hiervan, dichte bebouwing aanwezig is.

Afb. 10 Het plangebied op de kaart van Blaeu uit 1649. De kaart is waarschijnlijk al in de jaren 30 van de 17de eeuw gemaakt.

²⁴ De Vries 2004, 22.

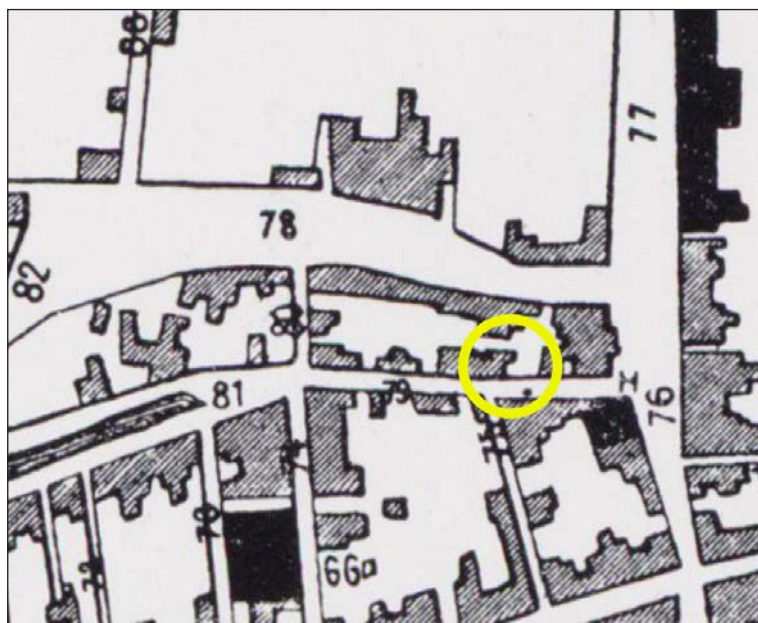
Afb. 11 Het plangebied op de kaart van Suermondt uit 1666. De kaart maakt onderdeel uit van de stadskroniek van Geerardt Brandt.

Een paar decennia later, in 1666, komt het stadsbeeld rond de Waagstraat nog sterk overeen met dat op de kaart van Blaeu (afb. 11). Ook op de locatie van het plangebied is nog bebouwing aanwezig. Hoewel het inwonersaantal van Enkhuizen in deze tijd al aan het dalen was, waren de gevolgen hiervan vooral in de randzone van de stad zichtbaar (met name het gebied van de stadsuitbreiding uit de late 16de eeuw). Hier werden veel leegstaande huizen gesloopt en de grond gebruikt als tuin of boomgaard. In de middeleeuwse kern van Enkhuizen bleef de dichte bebouwing langer behouden; waarschijnlijk vielen hier pas in de 18de eeuw de eerste grote gaten in.

Afb. 12 Het plangebied op de eerste kadastrale kaart uit 1823. Perceel Waagstraat 6 is onbebouwd.

De eerstvolgende kaart van Enkhuizen dateert pas uit de 19de eeuw, namelijk de eerste kadastrale kaart uit 1823 (afb. 12). Het economisch verval in de stad is nu duidelijk zichtbaar in de omgeving van de Waagstraat; veel percelen zijn leeg. Op de kaart zijn de percelen Waagstraat 6 en 8 goed te onderscheiden. Op het perceel Waagstraat 8 is bebouwing weergegeven. Dit is logisch, aangezien het huidige pand op dit perceel hier waarschijnlijk al vanaf de 16de eeuw staat. Waagstraat 6 is onbebouwd. Het pand dat hier heeft gestaan is in de 18de of het begin van de 19de eeuw gesloopt. Vanaf het pand Waagstraat 8 is een pijl getekend naar het perceel Waagstraat 6, wat betekent dat dit perceel eigendom was van de bewoners van Waagstraat 8.

Op een kaart uit 1885 is dezelfde situatie aanwezig: Waagstraat 6 is nog onbebouwd (afb. 13). Een ruime 15 jaar later is hier verandering in gekomen. Op een kaart uit 1902 zijn beide percelen bebouwd (afb. 14). Het in 2010 gesloopte pand Waagstraat 6 moet in de tussenliggende periode zijn gebouwd.

Afb. 13 Het plangebied op de kaart van Egmond en Morrien uit 1885.

Afb. 14 Het plangebied op de kaart van Egmond en Meijer uit 1902.

3 Opzet en doel van het onderzoek

3.1 Onderzoeksopdracht

In het Programma van Eisen is een aantal onderzoeksvragen geformuleerd die als leidraad bij het archeologisch veldonderzoek en bij de uitwerking hiervan hebben gefungeerd. Dit standaardrapport tracht antwoord op de onderzoeksvragen te geven. Hieronder worden deze met een korte toelichting weergegeven.

1. Was de Enkhuizer Vaart oorspronkelijk breder en is deze op een zeker moment deels aangeplempt? Zo ja, wanneer is dit gebeurd?

Mogelijk is op het diepste niveau aan de straatkant de oorspronkelijke oeverzone van de Enkhuizer vaart aanwezig. In 1412 is een overtoom tussen de huidige Waagstraat en Noorderhavendijk aangelegd. Mogelijk is het water hiertoe versmald.

2. Zijn sporen of structuren aanwezig die duiden op agrarische activiteiten?

Het terrein is vermoedelijk in de loop van de 15de of eerste helft van de 16de eeuw voor het eerst bebouwd. In de periode daaraan voorafgaand is het terrein vermoedelijk gebruikt voor agrarische doeleinden en dit kan sporen in de bodem hebben achtergelaten.

3. Wanneer en waarmee is het plangebied opgehoogd?

In de loop van de 15de of eerste helft van de 16de eeuw is aan weerszijden van het water een straat aangelegd waaraan vervolgens huizen zijn gebouwd. Voorafgaand aan de bouw van die huizen is het gebied vermoedelijk opgehoogd.

4. Wanneer zijn hier de eerste woonhuizen gebouwd? Wat is de aard van deze bebouwing? Vanaf wanneer werden de huizen (gedeeltelijk) uitgevoerd in baksteen? Hoeveel bouwfasen zijn aanwezig? Bevindt de oudste bebouwing zich op het niveau van het huidige maaiveld, of ligt dit lager en is het terrein tussen de verschillende bouwfasen opgehoogd?

In de loop van de 15de of eerste helft van de 16de eeuw zijn de eerste huizen aan de Waagstraat gebouwd. In 1560 (kaart Van Deventer) was een aaneengesloten bebouwing aanwezig. Naar verwachting worden bij het archeologisch onderzoek sporen van deze bebouwing teruggevonden.

5. Geeft het vondstmateriaal informatie met betrekking tot de rijkdom van de huishoudens die ter plaatse van het plangebied hebben gewoond in verschillende periodes en de sociale laag waartoe zij behoorden?

Enkhuizen was in de Gouden Eeuw een van de belangrijkste steden van Holland en de inwoners participeerden in een internationaal handelsnetwerk. Dit komt archeologisch tot uiting in de materiële cultuur. Op basis hiervan kunnen uitspraken over de sociale welstand van de bewoners worden gedaan.

6. Zijn sporen of structuren aanwezig die samenhangen met nijverheid of ambachtelijke activiteiten?

Archeologisch zijn ambachtelijke activiteiten vaak moeilijk te achterhalen. Productieafval kan een aanwijzing zijn voor de aard van de werkzaamheden die op het terrein hebben plaatsgevonden. Tevens kunnen sommige sporen, zoals bijvoorbeeld ovens, op een ambacht wijzen.

7. Wanneer is Waagstraat 6 gesloopt? Had dit pand dezelfde omvang als het naastgelegen Waagstraat 8?

Het pand Waagstraat 6 is gesloopt vóór 1823 aangezien het perceel op de oudste kadastrale kaart onbebouwd is.

3.2 Methode

Bij aanvang van de graafwerkzaamheden zijn twee grondslagpunten met RD-coördinaten en een vast NAP-punten uitgezet.

In totaal zijn vier werkputten aangelegd die een gezamenlijke oppervlakte van 7,5 meter (NZ) bij 5,00 meter (OW) vormen, oftewel 37,5 m² (afb. 16). Op het terrein is zowel een OW-profiel als een NZ-profiel aangelegd voor de bodemopbouw.

Vanwege de beperkte omvang van het terrein, de geringe ruimte voor stortgrond en de afstand die gehouden moest worden tot de omringende bebouwing bleek het niet mogelijk tot het diepste niveau te verdiepen. Besloten is het onderzoek te concentreren op de sporen van de bebouwing.

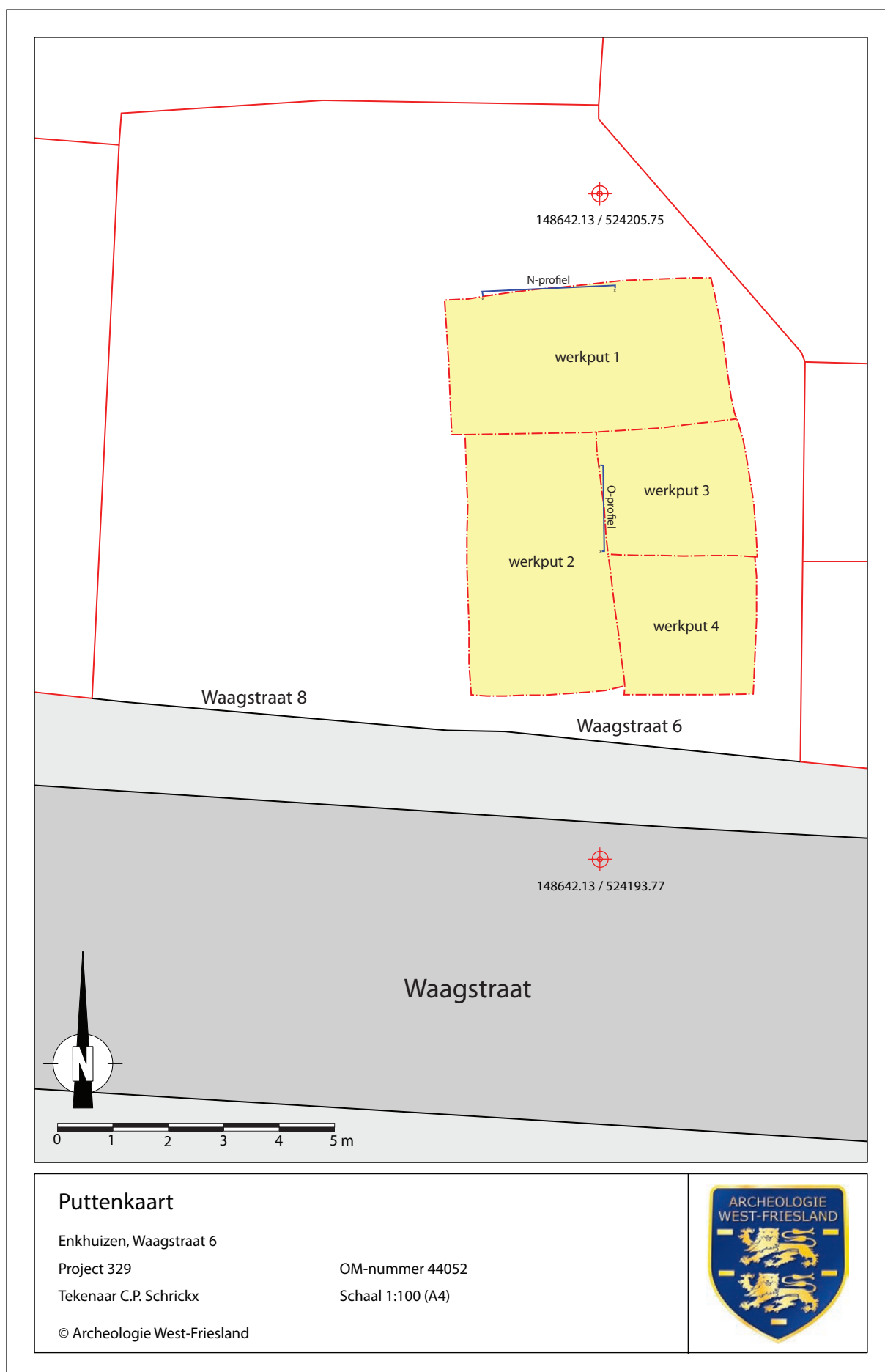
Alle sporen zijn op tekening vastgelegd op schaal 1:20. Het vondstmateriaal is met de hand en voor zover mogelijk per spoor verzameld. De vlakken en stort zijn met een metaaldetector afgezocht.

Bij de uitwerking zijn de vondsten van keramiek en glas gedetermineerd volgens het classificatiesysteem voor laat- en post-middeleeuwse keramiek en glas, beter bekend als het 'Deventer systeem'.

Het gravend onderzoek en de uitwerking zijn verricht volgens de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie versie 3.2 en het Kwaliteitshandboek Archeologie Hoorn / West-Friesland, versie 2009.

15. Aanleg van de werkput op perceel Waagstraat 6, kijkend richting de Waagstraat.

17. De Waagstraat tijdens de opgraving. In het midden pand Waagstraat 8, dat van oorsprong uit de 16 of 17de eeuw dateert.

4. De resultaten

4.1 Inleiding

De bij de opgraving aangetroffen sporen kunnen op basis van de stratigrafie en de datering van het bijbehorende vondstmateriaal worden ingedeeld in een aantal bewoningsfasen. Vanwege de beperkte omvang van het onderzoek is het niet mogelijk een zeer gedetailleerde fasering aan te brengen.

Tot de oudste fase behoort een ophogingslaag die dateert uit een periode waarin het perceel nog niet aantoonbaar werd bewoond. Fase 1 is de eerste bewoningsfase die globaal wordt gedateerd tussen 1500 en 1550. Deze fase kenmerkt zich door houtbouw. Fase 2 vangt aan omstreeks 1550. Vanaf deze fase is steenbouw op het perceel aanwezig. Fase 3 is de laatste fase vanaf circa 1650. In deze fase is het huis grondig verbouwd. De sporen en vondsten worden per fase besproken.

4.2 Fase 0 (voor 1500)

De bodemopbouw kon tijdens het onderzoek niet in detail worden bestudeerd. De diepst vastgestelde laag is een dikke ophogingslaag bestaande uit donkerbruin organisch materiaal (veraard veen). De bovenkant van deze laag lag omstreeks -0,80 NAP. Uit deze laag is een kleine hoeveelheid vondstmateriaal geborgen (V07). Het gaat in totaal om 14 scherven van roodbakkend aardewerk en acht scherven van steengoed zonder oppervlaktebehandeling (s1). Onder de eerste categorie bevinden zich de scherven van minimaal twee bakpannen, een bord, een grape en een aspot. De bakpannen hebben een hoge afgeronde omgeslagen rand (r-bak-32). Dit type rand dateert uit de 14de/15de eeuw. Het bord is een typerende verschijning in de periode 1375-1475. Op de vlag zijn strepen in gele slib aangebracht. De spiegel van het bord ontbreekt, maar deze is waarschijnlijk beschilderd geweest met een vogel in slib. Borden met deze versieringswijze zijn gedurende een lange periode gemaakt. Ze bevinden zich onder het productieafval uit Utrecht dat dateert uit de vroege 15de eeuw. In Westerblokker (gemeente Hoorn) is in een afvalkuil van klooster Bethlehem een bord met dit decor gevonden dat dateert uit het laatste kwart van de 15de eeuw.²⁵ Opvallend bij de tweede categorie vondsten is dat steengoed met oppervlaktebehandeling (zoutglazuur) ontbreekt. Slechts één scherf heeft een versiering in de vorm van engobe en radstempel. De andere scherven behoren tot kannen uit Siegburg. Een van deze is te determineren als een s1-kan-1, een hoog model kan dat voorkomt in de periode tussen 1375 en 1450.

Verspreid over diverse contexten zijn nog enkele scherven gevonden die te plaatsen zijn in deze periode. Uit de bovenlaag (V01)

18. Bovenkant van een Siegburgkan, gevonden in de bovenlaag, 1375-1425.

²⁵ Schrickx 2008, 96 en 170 (cat.nr. 77 en 78).

komt de bovenkant van een Siegburgkan met asglazuur. De kan behoort tot het type s1-kan-3 en dateert uit de periode 1375-1425 (afb. 18). Kennelijk is de scherf als opspit in de bovenlaag terechtgekomen.

De hoeveelheid vondstmateriaal is te gering om een exact moment van opbrengen van de oudst vastgestelde ophogingslaag te bepalen. De gevonden scherven wijzen erop dat dit in de eerste helft van de 15de eeuw heeft plaatsgevonden. Het is niet zeker of dit samenhangt met de aanvang van bewoning op het perceel of de directe omgeving. Mogelijk hangt de ophogingslaag samen met de bouw van de overtoom tussen de huidige Waagstraat en de Kaasmarkt in 1412 en is toen tevens in de directe omgeving opgehoogd.

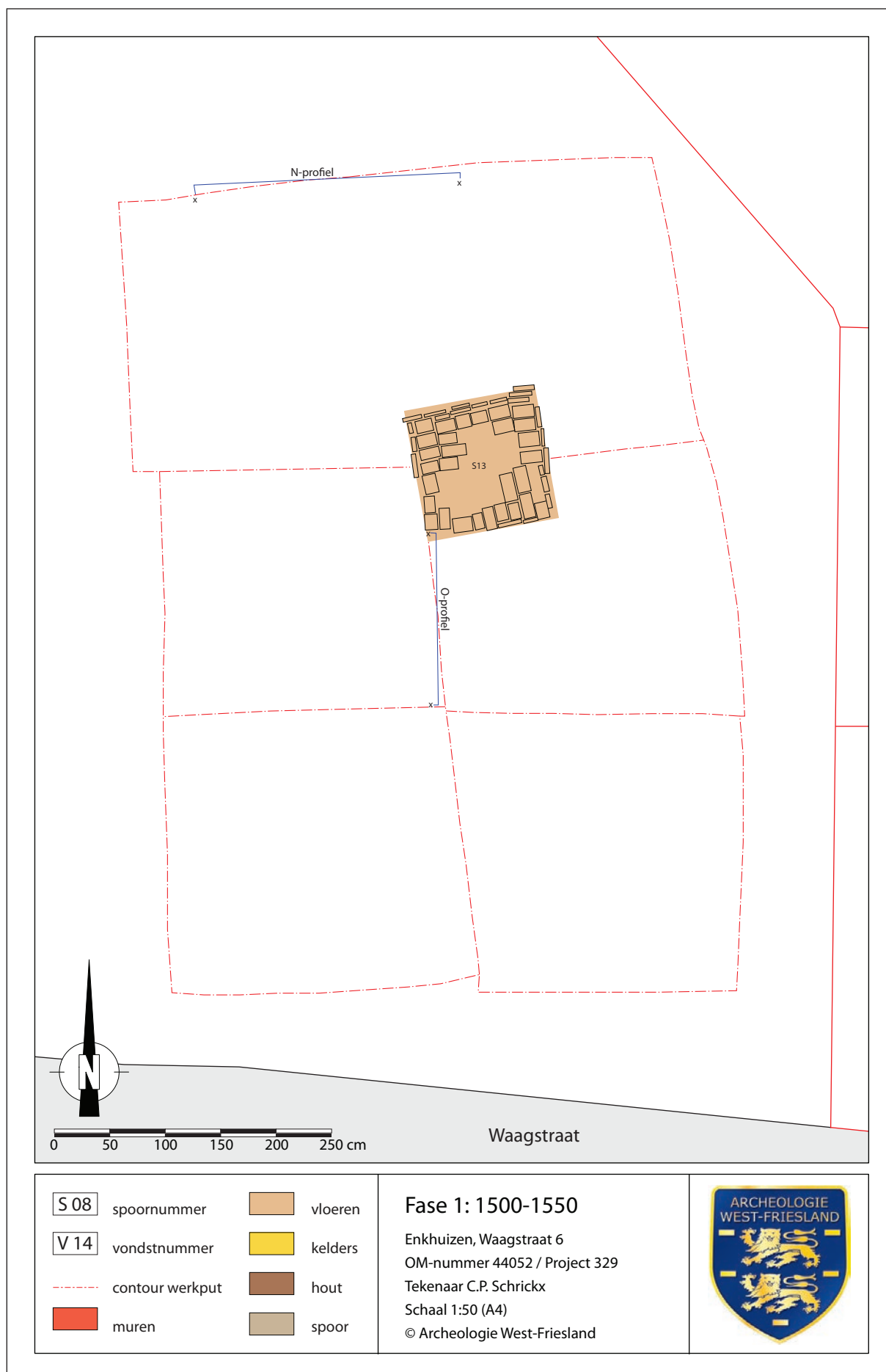
4.3 Fase 1 (1500-1550)

Op het terrein zijn sporen van een eenvoudig houten huis gevonden, namelijk een haardplaats en een vloerniveau. Wanden van het huis konden niet worden teruggevonden omdat deze zich onder de muren van de latere bebouwing en buiten de contouren van de werkputten bevonden.

Op het perceel is een vloerniveau van een huis vastgesteld. Bovenop bovengenoemde donkerbruine organische ophogingslaag was een dunne lichtgrijze kleilaag van ongeveer 6 cm dik aanwezig. De bovenkant van deze laag lag op ongeveer -0,75 tot -0,85 NAP. Dit vormde de fundatielaag van de vloer. De vloer zelf bestond uit een zeer dun laagje van lichtgrijs zand (ca. 1 cm dik). Op zeker moment is dit vloerniveau opgehoogd met een grijsbruine organische kleilaag van ongeveer 10 cm dikte. Hierop kwam een nieuwe vloer van een dun laagje grijs zand te liggen, waarvan de bovenzijde op ongeveer -0,65 NAP lag. De vloerniveau's zijn goed te zien in het oostprofiel van werkput 2 (afb. 19).

19. Het oostprofiel van werkput 2. Met cijfer 1 is het eerste vloerniveau (kleilaag) van het huis aangegeven; cijfer 2 is het tweede vloerniveau van het huis. Geheel bovenin het profiel het dikke pakket schelpgruis (zie fase 3).

In het noordprofiel van werkput 1 is het vloerniveau van het huis niet teruggevonden. Dat zou kunnen inhouden dat de achtergevel van het huis zich ten zuiden van de locatie van dit profiel heeft bevonden. Als dat het geval is en het huis met de korte gevel aan de Waagstraat heeft gestaan, had het huis een geringe lengte van maximaal acht meter. Sporen van de achtergevel zijn echter niet teruggevonden, waardoor dit allerm minst zeker is.

In het bovenste vloerniveau bevond zich een vrije haardplaats (S13). Deze was vierkant en had een afmeting van 1,20 bij 1,20 meter (afb. 21).²⁶ De haardplaats was opgebouwd uit liggende (brokken van) rode bakstenen en plavuizen met rondom brokken bakstenen en plavuizen die op hun kant waren geplaatst. Van twee bakstenen kon het formaat worden bepaald: 22x10x5 en 21x10,5x4 cm. Van drie plavuizen is de maat bepaald: 12,6x12,6 cm, 14,2x14,2 cm en 17,0x17,0 cm (V06).

De stenen en plavuizen waren sterk beroet en deels kapot gestookt. De bovenzijde van de haardplaats bevond zich op ongeveer -0,66 tot -0,75 NAP. De vrije haardplaats toont aan dat we te maken hebben met een houten huis zonder stenen schoorsteen waarin de rook van de haard vrij door de ruimte trok.

Het formaat van de bakstenen van de haardplaats wijst op een datering in de 15de of eerste helft van de 16de eeuw. Het is echter lastig een spoor op basis van het baksteenformaat te dateren. Bakstenen werden namelijk vaak hergebruikt, zeker in fundamenten en haardplaatsen. Hetzelfde geldt voor de plavuizen, maar het kleine formaat plavuis van 12,6x12,6 cm toont in dit geval wel aan dat de haardplaats uit de 16de eeuw dateert.

21. De vrije haardplaats in het midden van het perceel, kijkend richting het zuiden.

26 Het is mogelijk datop die locatie ook in het eerste vloerniveau een haardplaats aanwezig is geweest aangezien de haardplaats bij de opgraving niet is verwijderd, maar uitsluitend vastgelegd en weer afgedekt met grond.

22. Voor- en achterzijde van een messing heftbekroning van een mes, 15de eeuw. Op de voorzijde is een vrouwenhoofd en op de achterzijde een mannenhoofd gegraveerd. Afmetingen: 21 x 12 mm. Schaal 2: 1.

Vondstmateriaal uit de gebruiksfase van het huis is niet gevonden. Mogelijk vormen enkele metaalvondsten een uitzondering. Hieronder bevindt zich een kleine messing heftbekroning van een mes (afb. 22). Het voorwerp bestaat uit twee messing plaatjes die met een messing nageltje aan elkaar zijn bevestigd. Op zowel de voor- als achterzijde is een gestileerd mensenhoofd (man en vrouw) ingegraveerd. Dit type mes dateert uit de 15de of vroege 16de eeuw.

Bij de aanleg van vlak 2, het opgravingsvlak waarin de haardplaats lag, is een kleine hoeveelheid scherfmateriaal verzameld (V15): 2 scherven steengoed, 2 scherven witbakkend aardewerk en 12 scherven

roodbakkend aardewerk. Onder het steengoed bevindt zich de randscherf van een drinkschaal uit Siegburg. Bij het witbakkend aardewerk is een bord op poten herkenbaar (w-bor-5) waarvan de bovenzijde groen is geglaazuurd. Lokaal gemaakt witbakkend aardewerk komt voor het eerst voor eind 15de eeuw. Het roodbakkend aardewerk omvat diverse vormen waaronder een bord met slibboogversiering (r-bor-1) en diverse typen bakpannen. Het materiaal kan worden gedateerd in de eerste helft van de 16de eeuw. Dit materiaal dateert mogelijk de afbraak van het huis op circa 1550.

4.4 Fase 2 (1550-1650)

Op zeker moment is het houten huis afgebroken en is een nieuw stenen huis gebouwd. Van dit huis zijn enkele muren, een schouw, een vloer en een inpandige waterput teruggevonden.

Het terrein is opgehoogd en afgevlakt met een nieuw opgebrachte ophogingslaag voorafgaand aan de bouw van het nieuwe stenen huis. Bovenop het niveau van de haardplaats van het houten huis lag een laag van voornamelijk grijs zand van ongeveer 10 cm dik. Hierop lag een dunne laag bruingrijs zand met wat schelpgruis. Dit was de vlijlaag van een vloer in het huis. Deze vloer bevond zich op ongeveer -0,50 NAP.

Een deel van de oorspronkelijke vloer van het huis resteerde nog (afb. 23). Over een oppervlakte van ongeveer 2,00 bij 1,40 meter lagen tegen de westmuur plavuizen (S08). In de vloer waren diverse formaten plavuizen verwerkt. De meeste hadden een afmeting

23. Plavuizen vloer S08, kijkend richting het westen.

24. Muur S07 met rechts de schouw S06. De muur vertrappt aan de onderzijde en is gefundeerd op liggende slieten; de schouw heeft een brede gemetselde fundatie.

25. De schouw in pand Waagstraat 8 bevindt zich net als de opgegraven schouwfundatie van Waagstraat 6 tegen het achterste gedeelte van de westmuur en geeft een indruk hoe de schouw in Waagstraat 6 eruit heeft gezien.

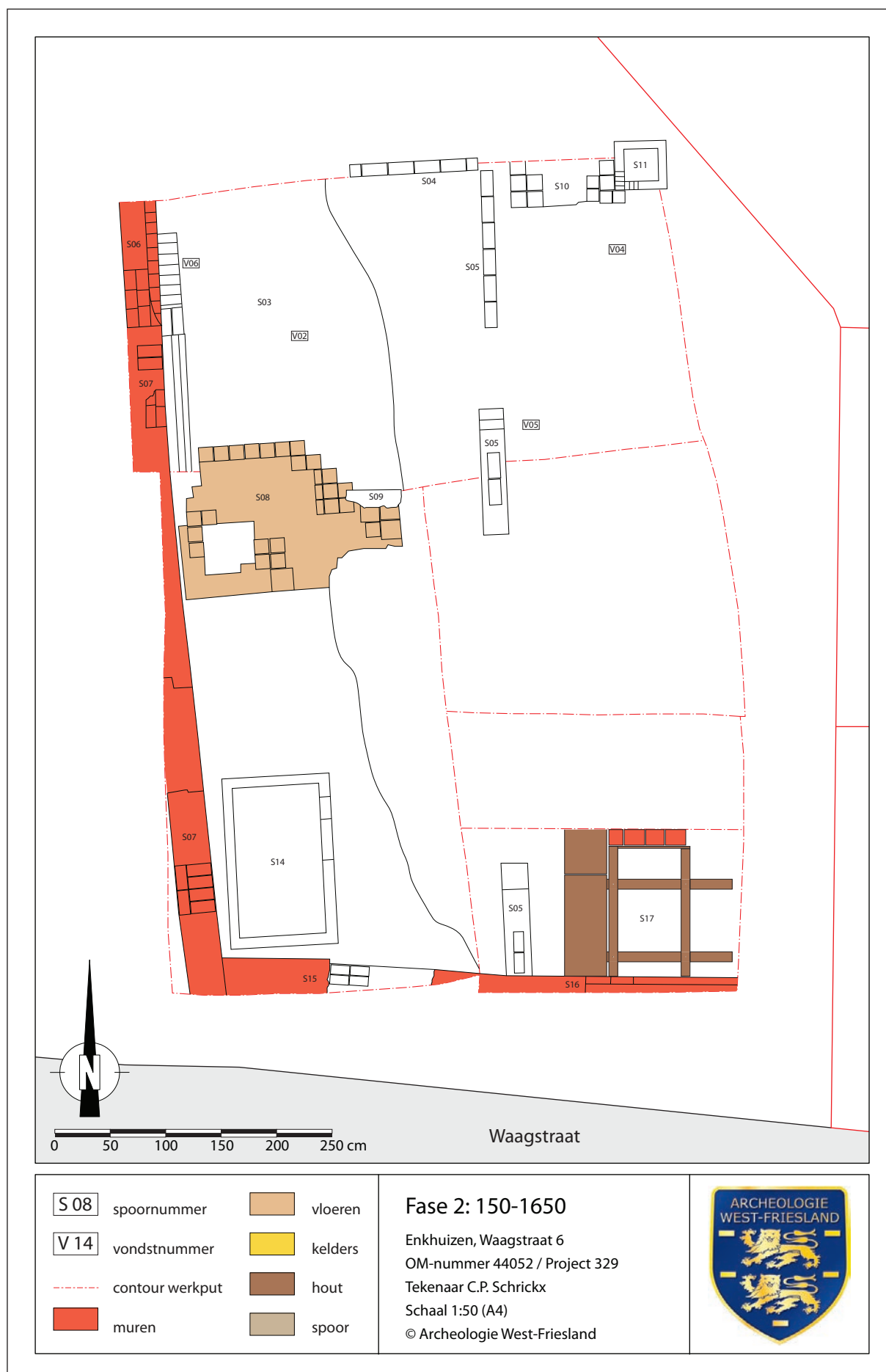
van 13x13x2,5 cm. Enkele plavuizen waren 20x20x3,5 cm groot. De plavuizen dateren uit de 16de eeuw.

Aan de westkant is de zijmuur van het huis over een lengte van ruim zeven meter teruggevonden (S07). Het fundament was anderhalf steens breed. Geheel aan de noordkant verraadden enkele schuin gekapte bakstenen de locatie van de schouw (afb. 24). De muur was gefundeerd op liggende slieten in de lengterichting. Dwarssliggende slieten zijn niet waargenomen.

De zijmuur was richting de straatkant sterk verzakt. Bouwvalligheid zal ongetwijfeld een reden zijn geweest voor afbraak van het pand (zie fase 3).

Aan de voorkant is een deel van de oorspronkelijke voorgevel van het pand teruggevonden. Opmerkelijk is dat deze aan de oostkant was gefundeerd op een laag 'kloostermoppen', waaronder rode bakstenen van 30x15x6,5 en gele bakstenen van

29x13,5x6 cm. Dit grote formaat bakstenen was in de tijd van de bouw van het huis al lang niet meer gangbaar. De stenen dateren waarschijnlijk uit de 13de of vroege 14de eeuw en zijn dus hergebruikt. De voorgevel bevond zich ongeveer 0,75 meter uit de huidige rooilijn.

De bakstenen van zowel de zijmuur als de voormuur (het opgaande werk) hadden een formaat van 22x10,5x5 en 21x10x4 cm. Dit formaat bakstenen plaatst de bouw van het huis in de eerste helft van de 16de eeuw. In de tweede helft van de 16de eeuw werd over het algemeen een kleiner formaat baksteen (lengte circa 20 tot 19 cm) gebruikt.

In de zuidoosthoek van het huis was een waterput aanwezig. Het uitbraakspoor van de put is waargenomen in het schelpgruispakket waarmee het vloerniveau van het huis in de 17de eeuw is opgehoogd. Dit houdt in dat de put in de 17de eeuw nog in functie moet zijn geweest. Op een dieper niveau is een vierkante houten bak van circa 60 bij 60 cm waargenomen. Op ongeveer -1,20 NAP bevond zich een houtconstructie. De constructie bestond uit vier eiken balken die door middel van inkepingen en spijkers aan elkaar waren bevestigd. Op de uitstekende balken lagen enkele houten planken. Direct ten noorden van de houtconstructie waren enkele brokken van grote bakstenen ('kloostermoppen') aanwezig. De functie van de constructie is niet geheel duidelijk. Het is een nogal zware fundatie voor de vierkante houten bak die boven de constructie aanwezig is geweest. De put onder het raamwerk kon tijdens het archeologisch onderzoek niet worden onderzocht, vanwege de diepte waarop deze zich bevond.

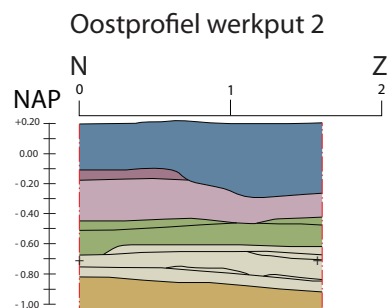
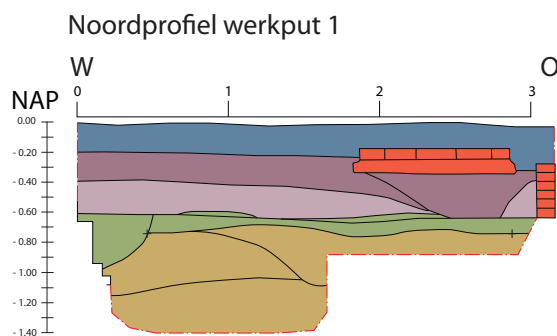
Van twee eiken balken en een eiken plank zijn houtmonsters dendrochronologisch onderzocht (M01, M3 en M04).²⁷ Uit het onderzoek is gebleken dat monsters M01 en M03 (twee balken) uit dezelfde boom afkomstig zijn. Bij alle drie monsters ontbreekt spinthout waardoor geen kapdatum valt te geven. De laatst gemeten ringen dateren uit 1474 (M04), 1480 (M03) en 1496 (M01). Als hierbij als kapinterval het minimale aantal spintringen wordt opgeteld, levert dit een kapdatum na 1503 op. Dit doet vermoeden dat de waterput dateert gelijktijdig met de bouw van het stenen huis. De toepassing van kloostermoppen bij zowel de put als de fundatie van de voormuur vormen hier ook een aanwijzing voor.

De locatie van de waterput vlak achter de voorgevel van het huis is merkwaardig. Normaal bevinden waterputten zich achter het huis of eventueel in de achterkamer/keuken. Een locatie in de voorkamer is onlogisch. Wellicht hangt dit samen met een ambacht dat in het huis werd uitgeoefend waarvoor schoon water nodig was. De constructie van de put wijkt af van de gangbare constructie van een waterput, wat mogelijk eveneens een aanwijzing vormt dat we te maken hebben met een put met ambachtelijk doel.

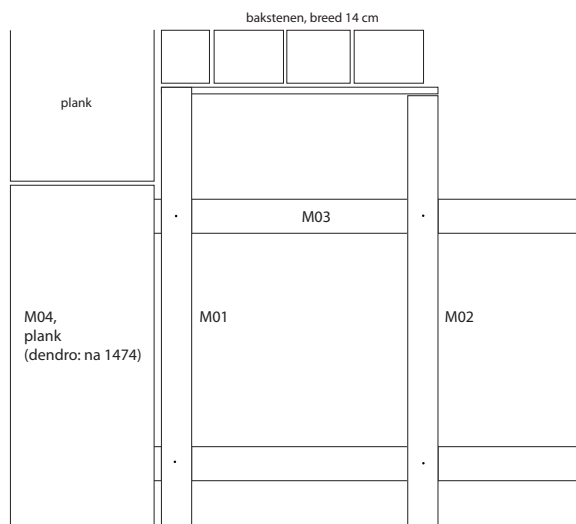

27. Twee balken van constructie S17

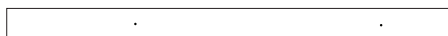
27 Van Daalen 2011.

Detailtekening constructie S17 Schaal 1:20

M01, balk (dendro: na 1496)

M03, balk (dendro: na 1480)

	<1450		1800-1900
	1450-1550		bouwvoor
	1550-1650		muren
	1650-1800		

Profielen en S17

Enkhuizen, Waagstraat 6
OM-nummer 44052 / Project 329
Tekenaar C.P. Schrickx
Schaal 1:50 (A4)
© Archeologie West-Friesland

29. Links: zilveren vierstuiverstuk Karel V, circa 1540, diameter 25 mm; rechts: rekenpenning uit Neurenberg (DI), met wapen van Frankrijk en tekst VIVE LE ROI, 1500-1550, diameter 27 mm. Schaal 2:1.

Verspreid over het terrein zijn met de detector enkele metaalvondsten gedaan. Fraai is een zilveren munt (V13, afb. 29). Op de voorzijde staat het wapen van Karel V. De randtekst is slecht leesbaar. De afbeelding op de keerzijde is niet meer herkenbaar, maar vermoedelijk heeft hier een dubbelkoppige adelaar afgebeeld gestaan. Het is een vierstuiver stuk uit Brabant, geslagen omstreeks 1539/1540.

Verder zijn twee rekenpenningen uit Neurenberg (DI.) gevonden (afb. 29). Beide zijn in slechte staat. Op penning 15-M01 is op de voorzijde het wapen van Frankrijk herkenbaar met rondom de tekst VIVE LE ROI (leve de koning). De rekenpenningen dateren uit de eerste helft van de 16de eeuw.

4.5 Fase 3 (1650-1800)

Het stenen huis heeft in de 17de eeuw een grondige verbouwing ondergaan. De volledige vloer werd met een dik pakket schelpgruis opgehoogd (afb. 30). Op sommige plekken was dit pakket zeker 30 cm dik. Uit het schelpgruis komt nauwelijks vondstmateriaal. Slechts

30. Tussenmuur S05, kijkend richting het oosten. Onder de muur is het dikke pakket schelpgruis zichtbaar dat inpandig als ophoging van de vloer is opgebracht.

S 08	spoornummer		vloeren
V 14	vondstnummer		kelders
	contour werkput		hout
	muren		spoor

Fase 3: 1650-1800

Enkhuizen, Waagstraat 6
 OM-nummer 44052 / Project 329
 Tekenaar C.P. Schrickx
 Schaal 1:50 (A4)
 © Archeologie West-Friesland

32. Werkput 2 met links zijmuur S07, op de voorgrond de voormuur S15, in het midden waterkelder S14 en op de achtergrond plavuizen vloer S08.

de scherven van een grote aspot met geknepen standring (V05) konden worden verzameld. Op basis hiervan valt de laag niet te dateren. Bovenop de plavuizen vloer (S08) kon wel een hoeveelheid scherven worden geborgen (V11). Het betreft 14 scherven die dateren uit de tweede helft van de 16de eeuw, waaronder een wandfragment van een steengoedkan met medaillons en een roodbakkende kom met groene spiegel (r-kom-58).

In het huis kwam een nieuwe vloer op ongeveer -0,10 NAP te liggen. Hiervan resteerde een laag geel zand met iets schelpgruis. Hier hebben waarschijnlijk plavuizen op gelegen, maar deze waren niet meer aanwezig.

33. In de noordoosthoek van het opgravingsterrein is een vloer S10 van hergebruikte plavuizen aangetroffen tegen de put van waterkelder S11.

In de lengterichting van het huis werd een nieuwe tussenmuur gebouwd (afb. 30). Deze was deels gefundeerd op grote plavuizen (20x20x4,5), vermoedelijk hergebruikt uit de oude vloer van het huis. De muur was halfsteens en gemaakt van bakstenen van 20x9,5x4,5.

Geheel in de zuidwesthoek van het huis werd in de 18de eeuw een nieuwe waterkelder geplaatst (afb. 32). Deze had als buitenmaat een afmeting van ongeveer 1,50 bij 1,00 m en was gebouwd van gele bakstenen van 20x10x4,5 cm. De inhoud van de kelder was, als deze tot de rand toe was gevuld, ongeveer 1,5 kubieke meter. De locatie van de kelder vlak achter de voorgevel van het huis is merkwaardig. Normaal bevinden dergelijke waterkelders zich achter het huis, onder de stoep of in de achterkamer/keuken. Een locatie in de voorkamer is onlogisch. Wellicht hangt dit, net zoals bij de waterput bij de vorige bewoningsfase is verondersteld, samen met een ambacht dat in het huis werd uitgeoefend waarvoor schoon water nodig was. Dit zou inhouden dat gedurende lange periode dezelfde ambachtelijke werkzaamheden in het huis hebben plaatsgevonden.

34. Zalfpot van roodbakkend aardewerk, 17de eeuw.

Geheel in de noordoosthoek van het opgegraven areaal is de vierkante opbouw (S11) van een waterkelder aangetroffen (afb. 33). Deze dateert waarschijnlijk uit de 19de of vroege 20ste eeuw en dus van na de afbraak van het van oorsprong 16de-

35. Boven: voor- en keerzijde van een Fries oord, 1600-1650, diameter 25 mm; onder: voor- en keerzijde van een duit uit West-Friesland, 1627, diameter 21 mm. Schaal 2:1.

eeuwse pand. Tegen de vierkante put lag een vloer van diverse soorten hergebruikte plavuizen (S10). Beide sporen horen dus feitelijk niet bij fase 3 (tot circa 1800), maar zijn wel op de sporenkaart (afb. 31) aangegeven.

Tussen het afbraakpuin van het huis zijn veel wandtegels gevonden die een beeld van de inrichting van het huis geven (afb. 36). Tevens dateren ze mogelijk de verbouwingsfase van het huis. Opmerkelijk is met name de hoeveelheid schepentegels uit de periode 1630-1670 (afb. 38). Daarnaast zijn diverse brokken van polychrome tegels met druiventros of granaatappel aangetroffen (afb. 37). Deze dateren uit de eerste helft van de 17de eeuw.

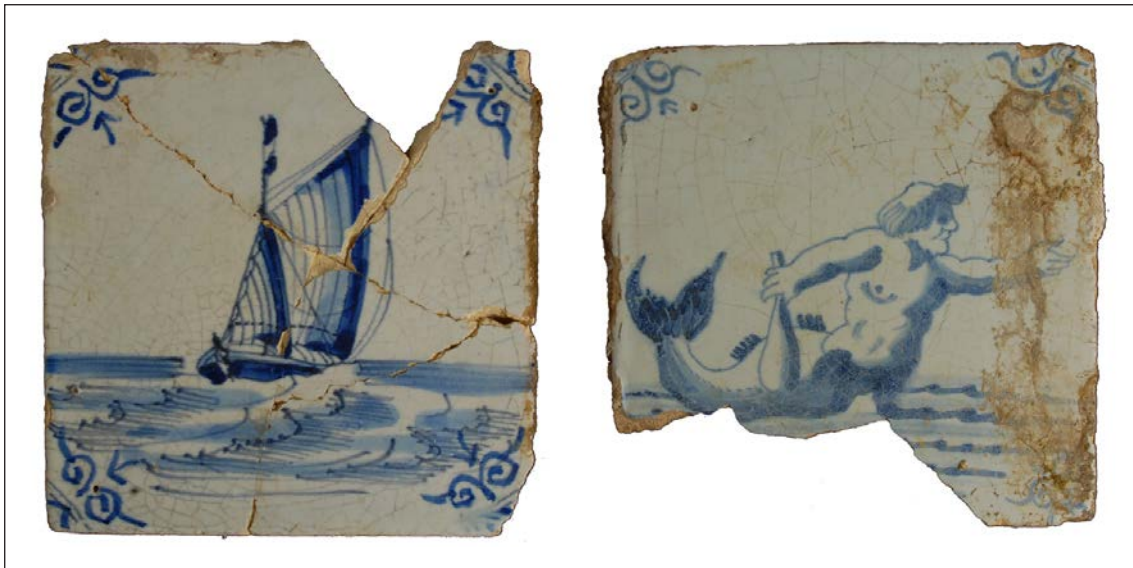
36. Tussen het afbraakpuin van het huis zijn diverse wandtegels aangetroffen.

37. Polychrome wandtegel met druiventros en een gemarmerde wandtegel, 17de eeuw.

38. Schepentegels, 1630-1670.

39. Schepentegel en een wandtegel met een zeemonster, 1630-1670.

5 Beantwoording onderzoeksvragen

In hoofdstuk 3 is overeenkomstig het Programma van Eisen een aantal onderzoeksvragen geformuleerd. In dit hoofdstuk wordt getracht op iedere vraag een antwoord te geven op basis van de resultaten zoals beschreven in hoofdstuk 4.

1. Was de Enkhuizer Vaart oorspronkelijk breder en is deze op een zeker moment deels aangeplempt? Zo ja, wanneer is dit gebeurd?

Bij het onderzoek kon vanwege de geringe omvang van het terrein niet verdiept worden tot op het diepste niveau. Een oeverzone van de Enkhuizer Vaart is dan ook niet waargenomen, maar dit betekent niet dat deze er niet is geweest. Toekomstig onderzoek op andere locaties aan deze vaart zal dat moeten uitwijzen.

2. Zijn sporen of structuren aanwezig die duiden op agrarische activiteiten?

Op het terrein is uitsluitend op de locaties van de profielen verdiept tot ongeveer -1,20 tot -1,40 NAP. Hierbij zijn ophogingslagen vastgesteld, maar zijn geen aanwijzingen gevonden voor agrarisch gebruik. Op basis van het onderzoek vallen geen uitspraken over het gebruik van het terrein voorafgaand aan de oudste bebouwing te doen.

3. Wanneer en waarmee is het plangebied opgehoogd?

Op het terrein is een dik ophogingspakket van compact donkerbruin organisch materiaal aangetroffen. De bovenzijde van dit pakket lag op ongeveer -0,80 NAP. Vermoedelijk is veraard veen als ophogingsmateriaal gebruikt, vermengd met wat huishoudelijk afval. Uit de laag zijn enkele scherven verzameld die dateren uit de periode 1375-1450. Mogelijk hangt de ophoging samen met de bouw van een overtoom tussen de huidige Waagstraat en de Noorderhavendijk in 1412. Het is denkbaar dat gelijktijdig werkzaamheden in de directe omgeving hebben plaatsgevonden. De ophoging hangt niet samen met bebouwing op het perceel, maar het is mogelijk dat op andere percelen aan de Waagstraat de bebouwing in deze periode wel aanving.

4. Wanneer zijn hier de eerste woonhuizen gebouwd? Wat is de aard van deze bebouwing? Vanaf wanneer werden de huizen (gedeeltelijk) uitgevoerd in baksteen? Hoeveel bouwfasen zijn aanwezig? Bevindt de oudste bebouwing zich op het niveau van het huidige maaiveld, of ligt dit lager en is het terrein tussen de verschillende bouwfasen opgehoogd?

Het eerste huis dat op het perceel is gebouwd was een houten huis met een vrije haardplaats. Van dit huis is slechts de haardplaats en een deel van de kleivloer aangetroffen. Sporen van de wandconstructies bevinden zich onder de latere fundamenteen en zijn mogelijk door deze verstoord. Deze konden tijdens het onderzoek niet worden bestudeerd. De datering van de bouw van het huis is onzeker. Vondstmateriaal lijkt erop te wijzen dat het huis in de eerste helft van de 16de eeuw is afgebroken. Een bouw omstreeks 1500 lijkt daarom aannemelijk. Het formaat van de bakstenen van de haardplaats komt hiermee overeen.

Het houten huis is vervangen door een stenen huis waarvan de zijmuur (west) en de voormuur zijn teruggevonden. Tevens zijn een deel van een plavuizen vloer en een houtconstructie van een put aangetroffen. Het formaat van de bakstenen wijst op een datering in de eerste helft van de 16de eeuw. Uit de dendrochronologische dateringen van het hout van de put blijkt dat de bouw waarschijnlijk na 1503 moet worden geplaatst. Tot slot is wat vondstmateriaal

uit de eerste helft van de 16de eeuw aangetroffen dat vermoedelijk voorafgaand aan de bouw van het huis in de bodem is beland. Mogelijk hangt de bouw van het huis samen met werkzaamheden die omstreeks 1544 plaatsvonden en die uit de historische bronnen bekend zijn: de Noorderhavendijk werd gedempt en de overtoom aan het einde van de huidige Waagstraat afgebroken. Tussen 1553 en 1560 (kaart Van Deventer) is het water in de Waagstraat gedempt. In 1557 werd op de hoek van de Waagstraat en de Nieuwstraat een nieuwe waag gebouwd, waarnaar de Waagstraat is genoemd.

Het stenen huis had een breedte aan de straatkant van ongeveer 5,75 m. De lengte kon niet worden vastgesteld, maar was minimaal 7,00 m. Tegen de westmuur bevond zich een schouw. De linkerwang bevond zich inpandig op een afstand van 5,75 m uit de voorgevel. De plattegrond doet sterk denken aan die van het belendende pand Waagstraat 8.

Het huis is in de 17de eeuw verbouwd. In het midden van het huis werd een tussenmuur gebouwd waardoor het huis in de lengterichting in twee gelijke delen werd verdeeld. Inpandig is geheel in de zuidwesthoek een waterkelder gebouwd.

5. Geeft het vondstmateriaal informatie met betrekking tot de rijkdom van de huishoudens die ter plaatse van het plangebied hebben gewoond in verschillende periodes en de sociale laag waartoe zij behoorden?

Vondstmateriaal dat in verband met de bewoners van het pand is te brengen, is niet aangetroffen. Tussen het afbraakpuin van het huis bevonden zich wel veel fragmenten van wandtegels, met name schepentegels. Deze tegels waren gangbaar bouw materiaal in de 17de eeuw.

6. Zijn sporen of structuren aanwezig die samenhangen met nijverheid of ambachtelijke activiteiten?

In het pand is een houtconstructie gevonden die samenhangt met een put. De constructie bestond uit een vierkant raamwerk van houten balken met als opbouw een houten bak van circa 60 bij 60 cm. De put bevond zich geheel tegen de voorgevel van het huis. Deze locatie is merkwaardig voor een 'gewone' waterput aangezien deze zich in de regel op het erf op in de keuken van een huis bevindt. In de 17de of 18de eeuw is een tweede put aangelegd, die zich net als de eerste put tegen de voorgevel van het huis bevond. In dit geval was het een rechthoekige gemetselde waterkelder. Ook deze kelder is op een ongewone plaats in het huis gebouwd. Vermoedelijk hangen beide sporen samen met ambachtelijke werkzaamheden die in het pand zijn verricht. Het is onbekend om welke werkzaamheden het gaat.

7. Wanneer is Waagstraat 6 gesloopt? Had dit pand dezelfde omvang als het naastgelegen Waagstraat 8?

De afbraak valt op basis van de archeologische resultaten moeilijk precies te dateren. Vondstmateriaal uit de 18de en 19de eeuw ontbreekt vrijwel volledig. In de puinvulling van de waterkelder zijn de fragmenten van een grote kom met gemarmerde slibversiering aangetroffen die dateert uit de 18de eeuw. De afbraak heeft waarschijnlijk in de (late) 18de eeuw plaatsgevonden.

6 Literatuur

- Anoniem, 1987: Jaarverslag van de Archeologische Werkgroep (Oud) Enkhuizen 1986, *Steevast* 1987, 45-48.
- Bakker, P./J.W. Loots, 1984: 'Aktiviteiten van de Archeologische Werkgroep', *Steevast* 1984, 38-41.
- Bakker, P./J.W. Loots, 1986: 'Jaarverslag 1985 van de Archeologische Werkgroep (oud) Enkhuizen', *Steevast* 1986, 49-56.
- Bakker, P./K. Koeman, 1992: 'Jaarverslag Archeologische Werkgroep', *Steevast* 1992, 79-81.
- Berendsen, H.J.A., 2004: *De vorming van het land. Inleiding in de geologie en de geomorfologie*, Assen.
- Besteman, J.C., 1990: 'North Holland AD 400-1200: turning tide or tide turning?', in: J.C. Besteman/J.M. Bos/H.A. Heidinga (eds.), *Medieval Archaeology in the Netherlands. Studies presented to H.H. van Regteren Altena*, Assen/Maastricht.
- Boer, W.H., de, 1988: *Sint Gommer en Sint Pancras. Klooster, kerk en klerus in Enkhuizen*, Enkhuizen.
- Boon, P., 1991: 'Voorland en inlagen. De Westfrieze strijd tegen het buitenwater', *West-Frieslands Oud en Nieuw* 58, 78-111.
- Brandt, G., S. Centen, 1747: *Historie der vermaerde zee- en koop-stadt Enkhuisen, vervaetende haere herkomst, en voortgangh. : Mitsgaders verscheide gedenkwaardige geschiedenissen, aldaer voorgevallen. Den tweeden druk met een vervolg vermeerdert*, Hoorn.
- Bruin, J. de, 1997: 'Over Gommerkarspel en een koekoeksjong genaamd Enkhuizen', *Steevast* 1997, 4-19.
- Duijn, D.M./M.H. Bartels, 2010: *Archeologisch bureauonderzoek (ABO) Waagstraat 6 en 8*, Enkhuizen.
- Jelgersma, B.W., 1979: 'Het verdronken oude Enkhuizen. De ligging en de weg ernaar toe', *West-Frieslands Oud en Nieuw* 46, 7-23.
- Schrickx, C.P., 2008: *Het buitenklooster Bethlehem aan de Bangert in Blokker. Archeologisch onderzoek naar het laatmiddeleeuwse klooster Bethlehem (1475-1573) in het buitengebied van Hoorn. Deel 2 Het vondstmateriaal. Hoornse Archeologische Rapporten 7*, Hoorn.
- Timmermans, F./H.W. van Klaveren, 2007: *Opgraving Zuiderhavendijk-Kalksteiger*, Enkhuizen, Hoorn.
- Vries, R.J., de, 1987: *Enkhuizen 1650-1850. Bloei en achteruitgang van een Zuiderzeestad*, Amsterdam.
- Vries, P.J., de, 2004: *De plattegronden van Enkhuizen. Van ganzenveer tot cd-rom*, Enkhuizen.
- Walle-van der Woude, T.Y. van de, 1995: 'Enkhuizen, Vissersdijk', *Archeologische kroniek Noord-Holland* 1995, 319-323.
- Walle-van der Woude, T.Y. van de, 1996: 'Het archeologisch onderzoek op het terrein van de voormalige Enkhuizer Banketfabriek', *Steevast* 1996, 60-67.
- Willemsen, R., 1988: *Enkhuizen tijdens de Republiek. Een economisch-historisch onderzoek naar stad en samenleving van de 16de tot de 19de eeuw*, Hilversum.
- Zwart, P.A.M., 1986: *Tussen Hel en Vagevuur, historisch-topografisch handboek van Enkhuizen*, Enkhuizen.

Bijlage 1: determinatielijst keramiek

V-nr	S-nr	Complex	Begin	Eind	Materiaal	C01	Vorm	Typenr	Rand	Wand	Totaal	MAE	Begin	Eind	Opmerkingen
1	1	boventlaag	1400	1750	pijpaarde roodbakkend steengoed 1		tabakspijp indet kan	- r- sl-kan-3	1 1 1	0 0 0	1 1 1	1 1 1	1700 1650 1375	1800 1750 1450	merk: gekroonde sabel pot of grape iets asglazuur op lintoor
2	3	kleilaag	1500	1550	roodbakkend		bakpan grape grape spaarpot	r-bak-1 r-gra- r-gra- r-spa-	1 1 1 0	0 0 5 1	1 1 6 1	1 1 1 1	1500	1550	omgeslagen rand onverdikte rand, groeven op schouder kleine fragmentjes voet van bolle spaarpot
3	2	vloerniveau	1600	1700	roodbakkend	C01	zalfpot	r-zal-3	1	0	1	1	1600	1700	compleet
5	2	schelpgruis	1600	1700	roodbakkend		pot	r-pot-	0	6	6	1	1600	1700	grote geknepen standring, inw aanslag: aspot
7	3	ophogingslaag	1350	1450	roodbakkend		bakpan bord grape indet pot kan kan kan	r-bak-32 r-bor-1 r-gra-3 r- r-pot- sl-kan-1 sl-kan- sl-kan-	3 1 1 2 1 1 1 0	2 0 0 4 0 0 5 1	5 1 1 6 1 1 6 1	2 1 1 1 1 1375 1375	1450 1475	wijd uitstaande hoge afgeronde kraagrand slibstrepen kleine gedrongen manchetrand, aspot smalle hoge hals, rechte rand, lintoor, Siegburg Siegburg engobe, radstempel	
10	0	aanleg	1550	1700	roodbakkend		bakpan bord	r-bak-5 r-bor-6	1 1	0 0	1 1	1 1	1525 1550	1600 1650	kleine manchetrand spiegel groen
11	8	boven vloer	1550	1600	roodbakkend		bakpan grape indet kom kan indet vuurstolp	r-bak-4 r-gra- r- r-kom-58 s2- w- w-vst-	3 1 0 2 0 0 1	1 0 3 0 1 1 1	4 1 3 2 1 1 2	1 1 0 1 1 0 1	1550 1600 1600 1600 1625	kraagrand kraagrand inwendig groen wandfragm met 2 medaillons groen geglaazuurd	
12	14	kelder	1675	1750	roodbakkend		kom	r-kom-	3	1	4	1	1675	1750	'gekamde vla'-versiering, Friesland, grote kom
15	0	ophogingslaag	1500	1550	roodbakkend		bakpan bakpan bakpan bakpan bord grape	r-bak-2 r-bak-8 r-bak-23 r-bak- r-bor-1 r-gra-	1 1 1 1 1 0	0 0 0 2 0 2	1 1 1 3 1 2	1 1 1 0 1 1	1525 1575 1450	1575 1550 1550	platgedrukte omgeslagen rand kleine blokvormige rand bovenzijde afgeplat 1 fragment platte steel slibboogversiering op vlag

Bijlage 2: determinatielijst bouwkeramiek

V-nr	S-nr	Complex	Complexdat.	Materiaal	C	Vorm	Aantal	Datering	Opmerkingen
1	1	bovenlaag	1400-1750	faience	C02	wandteg	1		vrijwel compleet, schepentegel, 12,8x12,8
				faience		wandteg	2		2 fragmenten schepentegels
				faience		wandteg	1		1 fragment kandelaber met zwijn
				faience		wandteg	1		1 fragment kinderspel
				faience		wandteg	6		6 fragmenten indet blauw
				majolica	C01	wandteg	1	1600-1650	compleet, polychroom, druiventros, 13,7x13,7
				majolica		wandteg	1	1600-1650	1 fragment kandelaber met dier
				majolica		wandteg	1	1600-1650	1 fragment polychroom bloemvaas
				majolica		wandteg	1	1600-1650	1 fragmentarische tegel polychroom granaatappel
6	6	haardplaats	1500-1550	roodbakkend		plavuis	3		12,6x12,6 en 14,2x14,2 en 17,0x17,0
10	0	aanleg	1550-1700	faience	C01	wandteg	1		compleet, schepentegel, 13,0x13,0
				faience	C02	wandteg	1		compleet, schepentegel, 12,8x12,8
				faience	C03	wandteg	1		compleet, schepentegel, 12,8x12,8
				faience	C04	wandteg	1		vrijwel compleet, schepentegel, 12,8x12,8
				faience		wandteg	2		2 fragmenten schepentegels
12	14	kelder	1675-1750	faience		wandteg	3		3 fragmenten schepentegels
14	7	muur	1550-1600	roodbakkend		baksteen	1		21,5x10,0x4,5
16	0	aanleg	1600-1700	faience		wandteg	2		2 fragmenten schepentegels
				faience	C01	wandteg	1		vrijwel compleet, schepentegel, 12,5x12,5
18	0	aanleg	1600-1700	faience		wandteg	3		3 fragmenten schepentegels
				faience		wandteg	1		1 fragment klein mensfiguur
				faience		wandteg	1		1 fragment zeemonster
				faience	C01	wandteg	1		compleet, gemarmerd, 13,0x13,0
				faience	C02	wandteg	1		compleet, schepentegel, 13,0x13,0
				faience	C03	wandteg	1		vrijwel compleet, zeemonster, 12,8x12,8
				majolica		wandteg	2		2 fragmenten polychroom granaatappel
				majolica		wandteg	4		4 fragmenten polychroom druiventros
				majolica		wandteg	1		1 fragment polychroom
19	16	muur	1550-1600	witbakkend		baksteen	1		28,0x13,5x6,0
21	16	muur	1550-1600	roodbakkend		baksteen	1		30,0x15,0x6,5
							48		

Bijlage 3: determinatielijst metaal

V-nr	Complex	Complexdat.	M01	Materiaal	Vorm	Aantal	Datering	Opmerkingen
4	vlakvonnst	1550-1650		koper	munt	1	1590-1600	duit Holland
8	stort	1450-1550		messing	heftbekroning	1	1450-1550	beide kanten buste
				messing	rekenpenning	1	1500-1550	rijksappel, pseudotekst
9	ophogingslaag	1500-1600		lood	kogel	1		
13	aanleg	1550-1700		koper	munt	1	1627	duit West-Friesland
				koper	munt	1	1702	duit Holland
				koper	munt	1	1600-1650	oord Friesland
				lood	indet	1		onderdeel loden ankertje?
				lood	loodstrip	1		voor glas-in-lood
				messing	ring	1		
			M01	zilver	munt	1		vierstuiver Karel V, Brabant ca. 1540
15	ophogingslaag	1500-1550	M01	messing	rekenpenning	1	1500-1550	wapen Frankrijk en 'vive le roi'
20	stort	1550-1800		koper	munt	1		1 cent
				lood	indet	1		loodprop
				lood	kogel	1		
				lood	loodstrip	1		voor glas-in-lood
				messing	indet	1		plaatje met gat
				tin/lood	beslag	1		rond beslagstukje
						18		

ISSN 2210-5364